

*A Drugethek és Ung megye betelepítése***

Rezümé. Bonyolult politikai és gazdasági körülmények között jelennek meg a Drugethek Magyarország politikai színterén és lesznek a király újításainak aktív résztvevői. A Drugethek familiáris birtokai Északkelet-Magyarország földjén terjedtek szét. Itt a Drugethek új szociális-gazdasági viszonyokat vezettek be, friss európai gondolkodás módot. A Drugethek gazdasági tevékenysége egyik oldala lett a Kárpátok túlsó oldaláról való parasztok betelepítése a saját birtokaikra, különösen Ung megyébe.

Резюме. На політичній арені Угорщини Другети з'явилися за складних політико-економічних обставин і були активними учасниками нововведень короля. Фамільні володіння графів Другетів простягалися на широких просторах північно-східної Угорщини. На них Другети запровадили нові соціально-економічні порядки, свіже європейське мислення. Одним із аспектів господарської діяльності представників роду Другетів стало заохочення переселення селян з-за Карпат на підвладні їх маєтки, особливо в Ужанщину.

Abstract. Drugeths appeared on the political scene in Hungary under difficult political and economic circumstances and they were active participants in king's innovations.

Family dominions of the earls Drugeths expanded on the territories of the north-eastern Hungary. Here Drugeths introduced new social and economic orders, fresh European thinking.

One of the aspects of economic activity of the representatives of Drugeth's family was to encourage the peasants to migrate from the Carpathians to their estates in Uzhanshchyna.

Hagyományosan a Drugeth név Ung megye közép- és kora újkori fejlődése fénykorával asszociálódik. Különböző ismeretterjesztő és turisztikai-információs jellegű kiadványokban a Drugeth család első és utolsó képviselőit szokták említeni, vagy tevékenységükkel összeköthető ismert eseményeket. Viszont, sajnálatos módon, a Drugeth grófi dinasztia és szerepük Magyarország történetében nem képezte átfogó tanulmány tárgyát. Az elmúlt századokban néhány kutató, helytörténész megpróbálkozott a grófi család múltjának bemutatásával (Wertner 1891; Blanár 1913; Сова 1937; Балагурі та ін. 1993; stb.). Némely jelenkori szerző említést tesz a Drugethek tevékenységéről, szerepükről egyik-másik politikai vagy helyi mozgalomban. A helyi sajtó lapjain időről időre megjelennek érdekes publikációk a legismertebb Drugethekről, a család címeréről és más heraldikai szimbólumokról (Федак 2001, 2004). Ungvár és Kárpátalja múltjának tárgyalásakor általában a szerzők említést tesznek a Drugeth család képviselői szerepéről a vidék gazdasági fejlődésében, az oktatás fellendítésében és a szellemi életben (Федак 2010; Кобаль 2003; Балагурі та ін. 1993). Ennek ellenére a Drugethek múltjával,

* A történetudományok kandidátusa; UNE, Ukrajna Története Tanszék, docens. * Канд. іст. наук; УжНУ, Кафедра історії України, доцент. * Kandidat Nauk (Sciences); Uzhhorod National University, Department of the History of Ukraine, Associate Professor.

** A tanulmány a MTA Domus Hungarica ösztöndíj *Észak-kelet Magyarország népei és társadalmi csoportjai a IX – XVII. században* című kutatómunka részét képezi.

politikai és gazdasági szerepükkel kapcsolatos kérdések kikerültek a kutatók figyelmét. A levéltári anyagok szegénysége és szétszórtsága megnehezíti a tudósok kutatómunkáját. Az ukrán történettudomány és helytörténetírás jelenlegi koncepciója kilátásba helyezi a családkutatást, nemesi dinasztiák és azok képviselői szerepének tanulmányozását. Ezenkívül Kárpátalja története mítoszokkal átszótt, amelyek szétozlatása szintén a szakképzett történészek elsődleges feladata lenne.

Köztudott, hogy a Drugethek első képviselőinek megjelenése Magyarországon a XIV. század eleji dinasztiaváltás idején történt. Nem célom leírni ezt a folyamatot, a mai napra számtalan színvonalas tanulmány látott napvilágot ezzel kapcsolatban.

Tehát bonyolult politikai és gazdasági körülmények között jelennek meg a politikai színtéren az első magyarországi Drugethek, és aktív résztvevői lettek Anjou Károly Róbert bel- és külpolitikájának. (A Drugethek politikai karrierjéről lásd! Ферков 2012)

Látva a Drugethek gyors meggazdagodását, birtokaik gyarapodását, egyetértünk Engel Pál véleményével, miszerint elméletben a Drugethek birtokai Erdély vagy Szlovénia státuszához hasonló területté alakulhattak volna. Viszont Károly Róbert halálával a Drugethek elveszítették legfőbb támogatójukat és védelmezőjüket, birtokaik összezsugorodtak, jövedelmeik megcsappantak. Amikor pedig meghalt Vilmos nádor (Magyarország 1981, 206. o.), politikai vetélytársai Erzsébet királynő és Szécsi Tamás vajda személyében eltulajdonították a Drugethbirtokok jelentős részét. Az 1343–1344-es években az új király leváltotta az ispánokat is. Lajos nem engedhette meg a Drugethek még nagyobb gazdagodását és hatalmuk megszilárdítását. Ez a királyi hatalom stabilitását fenyegette volna. 1344-es oklevelekben Drugeth Miklós már csak mint ungi ispán szerepel. A család birtokai pedig Ung megyére korlátozódnak. Nemsokára a Drugethek két ágra szakadnak, és továbbra is bírják Ung és Zemplén megye jelentős részét, a Tiszától az Uzsoki hágóig (Nagy 1858, 400. o.). Ez időben kapják meg a királytól Ungvárt (Федка 2010, c. 63), és építtetik palotájukat Gerényben. Tudjuk azt is, hogy 1384 tájt Drugeth László Ungvárra telepítette a pálosokat. Kolostoruk a vár déli oldalánál helyezkedett el (Федка 2010, c. 63). Mészáros Károly szerint a monostor és templom Gerényben volt, ahol László a pálosoknak szántót, szőlőt és halastavat is ajándékozott (Mészáros 1861, 12. o.). Mai kutatók kételkednek Mészáros tudósításának hitelességében.

Az ún. Drugeth-kor történetének fontos alkotóelemei a demográfiai folyamatok, a régió betelepítése.

Köztudott, hogy Magyarországon a XIV. század első felében több gyéren lakott terület volt. Nyugat- és Dél-Európához (Olaszország) képest Magyarországnak még nem volt kiterjedt településrendszere, ez különösen jellemző a külső, határ menti területekre. Így az új király előtt többek között a peremvidék beépítése és rendezése állt (Engel 1990, 273. o.). Az Anjou-királyok folytatták az Árpád-háziak betelepítési politikáját. Egyes becslések szerint a XIV. század elején

Magyarország népsűrűsége négyzetkilométerenként átlagosan 5–7 főt tett ki. Európában a Fekete Halál (1347–1351) után is magasabb volt a népsűrűség. Magyarország demográfiai térképén fehér foltot alkotnak az északi és keleti régiók. Itt a király jóváhagyásával a földbirtokosok a forrásokból ismert soltészek és kenézek segítségével telepéseket hívnak az országba, rövidebb-hosszabb időre szabadságokat ígérve nekik.

Meg kell jegyezni, hogy a középkori demográfiai folyamatokat és ezzel járó etnikai változásokat nagyon nehéz kutatni. A forrásanyag nem minden esetben tükrözi az etnodemográfiai történelmet. A kutatóknak összehasonlító módszerekhez és új eszközökhöz kell folyamodni.

Mit tudunk a mai napra Ung megye betelepítéséről? A magyar történetírás Északkelet-Magyarország ruthén (ruszin) betelepülését a XIII. század közepétől datálja (erről lásd! Ферков 1999, 1999a). A XX. század elején Hodinka Antal azt írta, hogy az északkeleti régióban birtokokat kapott Rosztiszláv csernyihovi fejedelem (IV. Béla veje), tulajdonába került többek közt Füzér vára is. 1254-ből származó iratok említést tesznek bizonyos ruthén temetőkről Lesná és Csemernye közelében. Ezekről a falvaktól keletre húzódott a gyepü. Hodinka állította, hogy ettől az időtől kezdve évszázadokon át folyamatosan érkeztek új rutén telepések (Hodinka 1923, 14. o.). Kolomijec szerint a ruszinok szervezett áttelepítése a XIII–XVI. században két csatornán át zajlott: kenézek által verbuvált harcosok (druzsinnikok) behívása, és ügynökök által toborzott parasztok német vagy oláh (voloh) jog szerinti betelepítése (Коломієць 1959, c. 11.). Az áttelepülés egyik oka volt a Kárpátok keleti oldalán uralkodó nehéz gazdasági helyzet, amitől a parasztok tömegesen menekültek különböző irányba (ez a gondolat dominált a szovjet és a posztsovjét történetírásban). Nem hanyagolható el az sem, hogy az új helyeken a parasztok többéves (12–24) adómentességet élveztek. A falut alapító kenézek pedig királyi vagy földesúri nemes leveleket is kaptak. Az oklevelek rögzítették mind az „alapítók”, mind a bevándorló telepések kiváltságait (Гошко 1993, c. 154.).

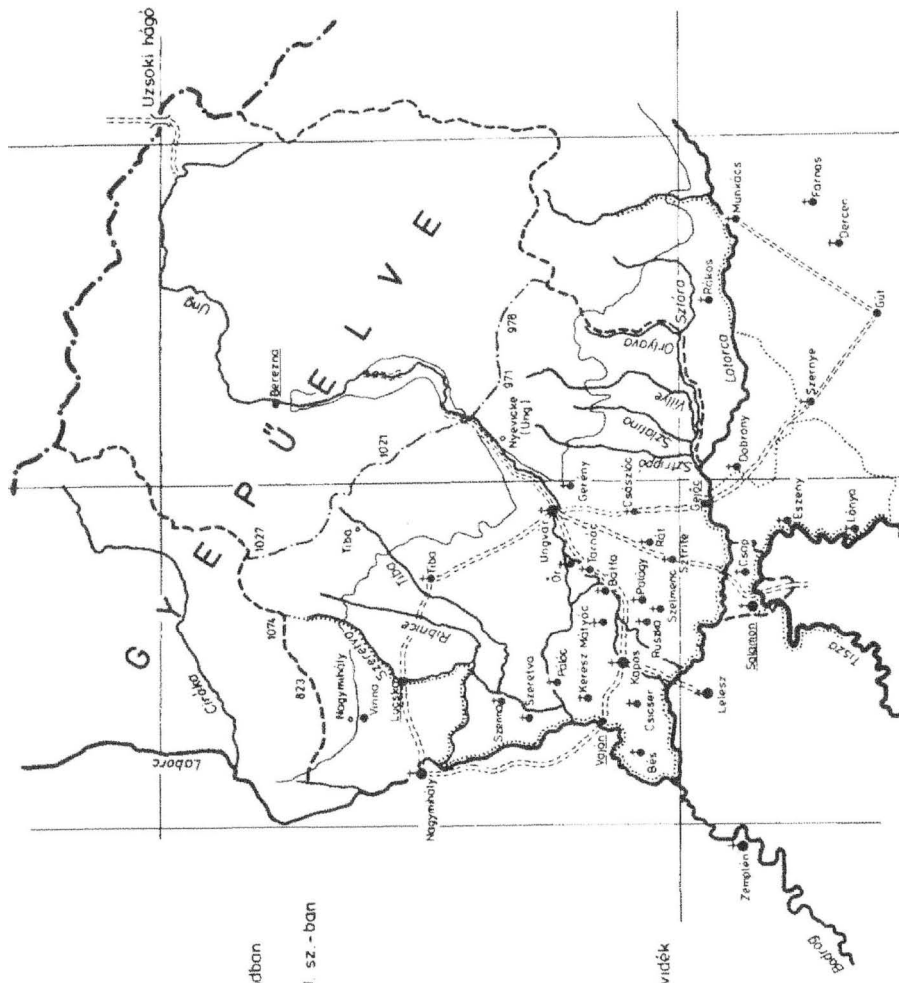
Majdnem minden falu ilyen kenéz- vagy soltészlevéltől számítja történetét. A betelepítés folyamatát és településrendszer felállítását nyomom követhetjük az alapító-, adománylevelek alapján. Sok ilyen oklevél származik valamelyik Drugeth gróftól (Hodinka 1923, 15. o.), akik a Zemplén és Ung megye uraiként szívükön viselték a gazdaság fejlődését, amihez természetesen munkaerőre volt szükségük. Mikor az új csoportok beköltözéséről esik szó, több esetben Galiciából ideirányuló spontán migrációt kell érteni. Kutatók többsége szerint az 1330-as években veszi kezdetét a rutén (ruszin) etnikai csoport tömeges migrációja az északkelet-magyarországi megyék területére (Engel 1990, 274–275. o.). Ennek eredményeképpen több tucat új falu született mind királyi, mind magánföldbirtokokon. Gyarapodott az Ung megyei települések száma. Legtöbb esetben a falvak nevei szláv eredetükre utalnak (Токап 1995, c. 35; Федака 2010, c. 65). Szerhij Fedaka professzor állítja, hogy „önkéntes széttelepedés történet. A parasztok ellenálltak a teljes elnyomásnak...” (Федака 2010, c. 65.)

A XIV–XV. század folyamán több esetben nem „megbízott” személyek alapítottak új falvakat, hanem a földesúr közvetlen szolgálatában lévő emberek, szolgálói. Bizonyítéka lehet ennek az, hogy pl. 1377-ben „Drugeth Miklós szolgálója Kuhulad megalapította Domanya falut, 1333-ban Drugeth Bálint Geod nevű várbeli mestere Korumlya községet alapította, 1400-ban Neg rabszolga – Hunkovice falut, 1410-ben Drugeth János Vancs nevű rabja megalapította Kosztrinót” (Tokap 1995, c. 35). Érdekes, mit jelenthetett a „rabszolga” megnevezés? Nem valószínű, hogy a teljes jogi és a gazdasági függés státuszát jelentette. Valószínűbb, hogy ezek a rabok az uraság közvetlen szolgálatában álltak, és hűségükért vagy más cselekményekért „ajándékba” kapták a falualapítási engedélyt.

Ung megye hegyvidéki és hegyaljai területei betelepítési folyamatához és összességében a XIV. század végi településrendszer kialakulásához használható információt nyújthatnak a falvak és birtokok leírásai. Sajnos a kutatók rendelkezésére viszonylag kevés ilyen dokumentum áll, például az 1332–1335. évi pápai tizedösszeírás, az 1398. és az 1437. évi összeírás (Engel 1985, 941–1005. o.). Ismert magyar középkorkutató, Engel Pál Északkelet-Magyarország nemesi családok múltját kutatva elemezte ezeket a forrásokat. A népsűrűség és települések keletkezési időpontjából kiindulva Ung megyét négy övezetre osztotta (lásd 2. ábra).

Látjuk, hogy Ungvártól délre a Latorca folyóig fekvő terület alkotta a megye magvát, bár csak ötödrészét tette ki. A falvak többsége az Árpád-korban született, valószínűleg a XII–XIII. században. Az 1332–1335. éves pápai tized leírása alapján a terület egészen a beregi határig, a Latorca öreg ága és Sztripa folyókkal volt övezve, s bizonyosan a XIV. század közepétől rohamosan betelepült (Engel 1985, 955. o.). A pápai leírás nem tesz említést ezen a területen működő plébániáról, viszont a katolikus plébániák hiánya nem jelentheti azt, hogy itt nem voltak falvak, a lakosság valószínűleg más hitet tisztelt – a keleti kereszténységet, s így nem kerültek a tizedlajstromba. A középkor alkonyán itt 20 falu volt (Engel 1985, 955. o.). A terület egy része a Drugethek birtokában állt.

Nevickeitől keletre húzódó terület volt a legnagyobb, s 1332-től kizárólag a Drugethek birtokolták (Hodinka 1923, 17. o.). A szakirodalom néhány itteni település Árpád-kori alapítását említi. A XIII. század végén épült Nevicke vára (Engel 1985, 980. o., Дзембас, Кобаль 2005, c. 25.), és csak 1398-ban van említés a vár lábánál fekvő településről (Engel 1982, 889. o., Fügedi 1977, 142. o.). Az 1398-as összeírás 13 falut említ, 8-at a Drugethek mindkét ága birtokolt. Nagyberezna és Perecsin a XIV. század előtt keletkezett. A XIV. században alapították Kisberezna, Dubrinics, Turica, Vorocsevo, Zaricsovo, Turia Pászika, Turia Remete, Poroskő, Szimerki falvakat. 1398–1437 között még 7, a XVI. század közepéig pedig még 8–10 falu (Engel 1985, 983. o.). Hodinka Antal a XV. század közepére a Drugetheknek Ung-völgyben 21 falut tulajdonít (Hodinka 1923, 17. o.). Az új falvak lakosai rutének (ruszinok) voltak. Tehát ez az övezet volt a legnagyobb, viszont a népsűrűség négyzetkilométerenként csak 0,84 főt tett ki

Jelmagyarázat:

- országhatár
- — — — — Ung megye határa a 13–15 században
- - - - - a gyepűltve valószínű határa a 13 sz.-ban
- esperességek határa (1332/35)
- - - - - főútvonalak
- vásárhely 1300 körül
- † plébániás hely (1332/35)
- Uzsoki László
- vármhely (14.-15. század)
- ◊ kövár 1300 körül
- 200 m fölötti erdős domb-és hegyvidék
- ◻ kiemelkedő pontok tengerszint feletti magassága
- 1027

1. ábra. Ung megye kialakulás (Engel, 1985/4.)

2. ábra. Ung megye települési és népességi viszonyai a XIII–XV. században (Engel, 1985/4).

(Engel 1985, 982. o.). A betelepülés és a településrendszer kialakulása éppen csak megkezdődött.

Ungvártól keletre az Orljava folyóig húzódó sáv lakossága ruténságának bizonyítéka lehet Nagylázban 1437-ben említett rutén kápolna (Engel 1985, 981. o.) és az, hogy a falu és környéke betelepítését Drugeth Vilmos megbízására Szaniszló kenéz irányította (Mihályi 1900, 211. o.). Bizonyos, hogy 1398-ban Szaniszló fiainak még volt földjük Lázon, majd Bereg megyébe költöznek és a Dolgiaiak ágát alapítják (Mihályi 1900, 95. o.).

A XIV. században a legtöbb új falu Ungvártól északkeletre keletkezett. Itt a Drugetheknek nem sok birtokuk maradt, s a betelepítési folyamatokban csekély részük volt. A XIV. század végére a népesség sűrűsége elérte a 9 főt négyzetkilométerenként. Engel Pál számításainak tükrében 1398-ra Ung megye területén 3808 jobbágycsaládot kapunk, hozzáadva a nemesi és más családokat, azt kapjuk, hogy 4380 család és kb. 21900 fő él a területen (Engel 1985, 988. o.). Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy ez a számítás viszonylagos. Az említett összeírásokból kimaradhatott több telek, sőt falu is (pl. nem említi Szerednye községet). Az adatok hitelességére különböző tényezők hatással lehetnek. Mindezek ellenére az 1398-as összeírás a XIV. század végi településtörténet és népességtörténet fontos forrása marad.

A Drugethek birtokai a XIV. század végén, a XV. század elején a legnagyobbak voltak Magyarország északkeleti részén, velük csak a Bebekék, Perényiek vetélkedhettek. 1437-ben kihalt a Drugethek gerényi ága (Nagy 1858, 401. o.). A család birtokai 375 ezer ha-t foglaltak, ebből 364 ezer ha Ung és Zemplén megye területén volt (Engel 1985, 959. o.). Három vár és száznál több falu, birtok működését elegendő munkaerővel kellett biztosítani, ennek egyik forrása a betelepítés volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BLANÁR ÖDÖN: *Az Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium háromszázados története. 1613–1913.* Ungvár, 1913, Ungmegyei Könyvnyomda, 305 p.
- ENGEL PÁL: *Beilleszkedés Európába. A kezdetektől 1440-ig.* Budapest, 1990, Háttér Lap- és Könyvkiadó, 388 p.
- ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája. 1301 – 1457.* I-II. kötet. Budapest, 1995.
- ENGEL PÁL: Ungmegye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához) // *Századok*, 1985 / 4., 941–1005 p.
- FÜGEDI ELEK: *Vár és társadalom a 13–14. században Magyarországon.* Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 218 p.
- HODINKA ANTAL: *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk.* Budapest, 1923, Apostolnyomda RT., 48 p.
- Magyarország történeti kronológiája.* Négy kötetben / Főszerk. Benda Kálmán. I. köt. A kezdetektől 1526-ig. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.
- MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig.* Pesten, 1861, Ráth Mór Könyvkereskedés, 114 p.
- MIHÁLYI JÁNOS: *Máramorosi diplomák a XIV. és XV. századból.* M.-Sziget, 1900, 673 p.

- NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1858, Beimel J és Kozma Vazulnál, 436 p.
- WERTNER MÓR: *A Drugethek genealógiájához*. 1891, Turul, 151 p.
- ГОШКО Ю.: *Заселення та міграція населення в Українських Карпатах в XIV-XVIII ст.* // Українські Карпати. Матеріали міжнародної конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород, 1993, «Карпати», с. 153–159.
- ДЗЕМБАС О., КОБАЛЬ Й.: *Невицький замок*. Історичний нарис. Ужгород, 2005, ВАГ Видавництво „Закарпаття”, 80 с.
- Історія Ужгорода. Історичний нарис / Авторський колектив: Балагурі Е.А., Зідгалов В.О., Мазурок О.С., Павленко Г.В., Тиводар М.П. Ужгород, 1993, 219 с.
- КОБАЛЬ Йосип Васильович: *Ужгород відомий і невідомий*. Л., 2003, Світ, 196 с.
- КОЛОМИЕЦ І.Г.: *Очерки истории Закарпатья*. Ч.1. Томск, 1959.
- СОВА П.: *Процле Ужгорода*. Факс. Узд. По узд.: Ужгород: Школьная помощь, 1937, Ужгород: Карпати, Ужгородский производственно-издательский комбинат «Патент», 1992, 321 с.
- ТОКАР М.Ю.: Розвиток Ужанської домінії за Другетів // *Минуле і сучасне України*. Збірник студентських робіт. Другий випуск. Молодь - Україні. – Ужгород: Закарпатський Центр соціальної служби для молоді, 1995, с. 34–39.
- ФЕДАК М.: Другети в Італії та Угорщині: Другети в Італії. Другети стають підданими Угорського королівства // *Старий Замок-Паланок – 2004*. – 29 квітня–5 травня.
- ФЕДАК М.: Другети на шляху до слави і багатства: Битва при Розгоні, участь у ній Філіппа Другета. Філіпп Другет і війни з олігархами // *Старий Замок-Паланок – 2004*. – 13–19 травня.
- ФЕДАКА С.: *Ужгород крізь віки. Нариси з історії Ужгорода*. Ужгород, 2010, ВАГ «Патент», 296 с.
- ФЕРКОВ О.В.: Рід Другетів та їх діяльність у добу Анжу \ *Карпатика*. – Вип. 41. Ужгород, 2012, с. 136 – 155.